

Výzkumná otázka za oddělení SSS sleduje zejména **reprodukcí sociálních nerovností** (nikoliv utváření životního stylu jako takového). S ohledem na zadání projektu MŠMT budeme také sledovat **projekci do budoucna – jak budou respondenti vést k úspěchu své děti** (výchovné hodnoty).

Výsledkem mezigeneračního přenosu je v našem prismatu především **socioekonomický status** (včetně vysoko-kulturního kapitálu a kompetencí „skills“), ve spolupráci s CESES (téma hodnot) výzkum chápeme šířeji jako **utváření životního stylu zejména hodnotových struktur v čase t2 (dnes)**.

Design výzkumu by měl umožnit, nad rámec hlavní výzkumné otázky, komparaci s daty z výzkumu Rodina 89 (88-92-98), který byl proveden na přibližně stejné věkové kohortě (ročník 1974-75).

Hlavní závislé proměnné:

- socioekonomický status respondenta (koncept MDSS – multidimenzionálního socioekonomického statusu: vzdělání, profese, postavení v řízení, příjem, vysokokulturní kapitál)

kulturní kapitál respondenta – dítěte v čase t2 tj. dnes:

- kulturní participace (praktiky – aktivity VČ)
- kulturní vkus a normy „kulturnosti“
- kulturní znalosti v t2-dnes (skrže test kulturních znalostí)

Kulturní kapitál respondenta v t2 může rovněž v některých úlohách sloužit jako vysvětlující znak.

- kompetenční znalosti (lidský kapitál) – jazyky, PC gramotnost atd.
- hodnotová podobnost rodičů a dětí
- hodnotové orientace respondenta – výchovné hodnoty a aspirace vůči jeho dětem
- osobnostní předpoklady respondenta k úspěchu – sebeúcta, která podporuje dosažený status (self-esteem viz Bengtson et al. 2002)
- další aspekty životního stylu: trávení volného času, občanská participace

Hlavní nezávislé proměnné:

- socioekonomický status rodičů (doplněný i o vzdělání prarodiče; údaje o životní historii lze pojmut nově jako datovou sekvenci)
- kulturní kapitál rodičů v čase t1 (v době výchovy dítěte ve věku 6-14 let)
- kulturní (ne)praktiky v rodině při výchově v t1 ve věku dítěte 6-14 let
- výchovné styly v rodině původu
- sekvence událostí v rodině (příbuzní, rozvody atd.).

Specifikace dotazování: referenční doba

Věk kdy probíhala fáze socializace ovlivňující zejména vzdělanostní a profesní aspirace (skrze kulturní zdroje v rodině) jsme stanovili na konec základní školy, tj. přibližně 14 let. V retrospektivním dotazování tak bude sledován obecně věk na druhém stupni ZŠ. Tam kde půjde o aktivity v ranějším věku, vyplyne to z logiky dotazování, a nebo bude specifikováno přímo v otázce. Některé kognitivně podpůrné aktivity mají totiž efekt spíše v dětství, v předškolním věku (viz Berstein), jako např. čtení s dětmi, hraní některých her atd., proto u specifických úloh jako (např. sledování médií a čtení zejména) budeme dotazovat rovněž dřívější období.

Proč dotazovat rodiče respondenta

Inovace našeho modelu mezigenerační reprodukce statusu spočívá v začlenění **strategií výchovy uplatňovaných rodiči respondenta v době dospívání**. Smyslem je odpovědět na **otázku jak (a za jakých podmínek dochází k transmisi statusu)**. Samy o sobě ale strategie nejsou cílem výzkumu, v něm nejde o výchovu a rodinné vztahy ale o reprodukci sociálních nerovností. Strategie výchovy jsou tedy kontextovou proměnnou. Jejich validní indikátor lze získat pouze z výpovědí rodičů.

U rodičů budeme kromě **výchovných stylů**, které uplatňovali při výchově dítěte, zjišťovat **jejich kulturní kapitál** (v době dospívání dítěte) a **kulturní prostředí, ve kterém oni sami vyrostli** (generace 0 - prarodiče: vzdělání) a **jejich aspirace na dítě** (vzdělání, profese), když dospívalo.

Model vztahů a design měření

Model vztahů vychází z teoretických poznatků modelu mezigeneračního přenosu (dědění statusu, sociální učení, mezigenerační solidarita), kulturní reprodukce (role mobilizovaných kulturních zdrojů) a částečně i sociálně psychologického modelu dosahování statusu (motivace v sociálním okolí).

Uvedená verze modelu je zjednodušená, tzn. neuvažuje interakce a nepřímé (zprostředkované) efekty. Přesto v analýze předpokládáme model nerekurzivní (sít' vztahů se zpětnými vazbami) s časovými prvky – řetězení kauzálních interakcí. Některé indikátory, zejména vliv sociálního okolí (komunita, škola, ...) a postavení/životní styl partnera na současný životní styl respondenta slouží jako kontrolní znaky pro zjištění přímého vlivu rodiny původu.

Model mezigeneračního přenosu kulturních zdrojů a utváření statusu

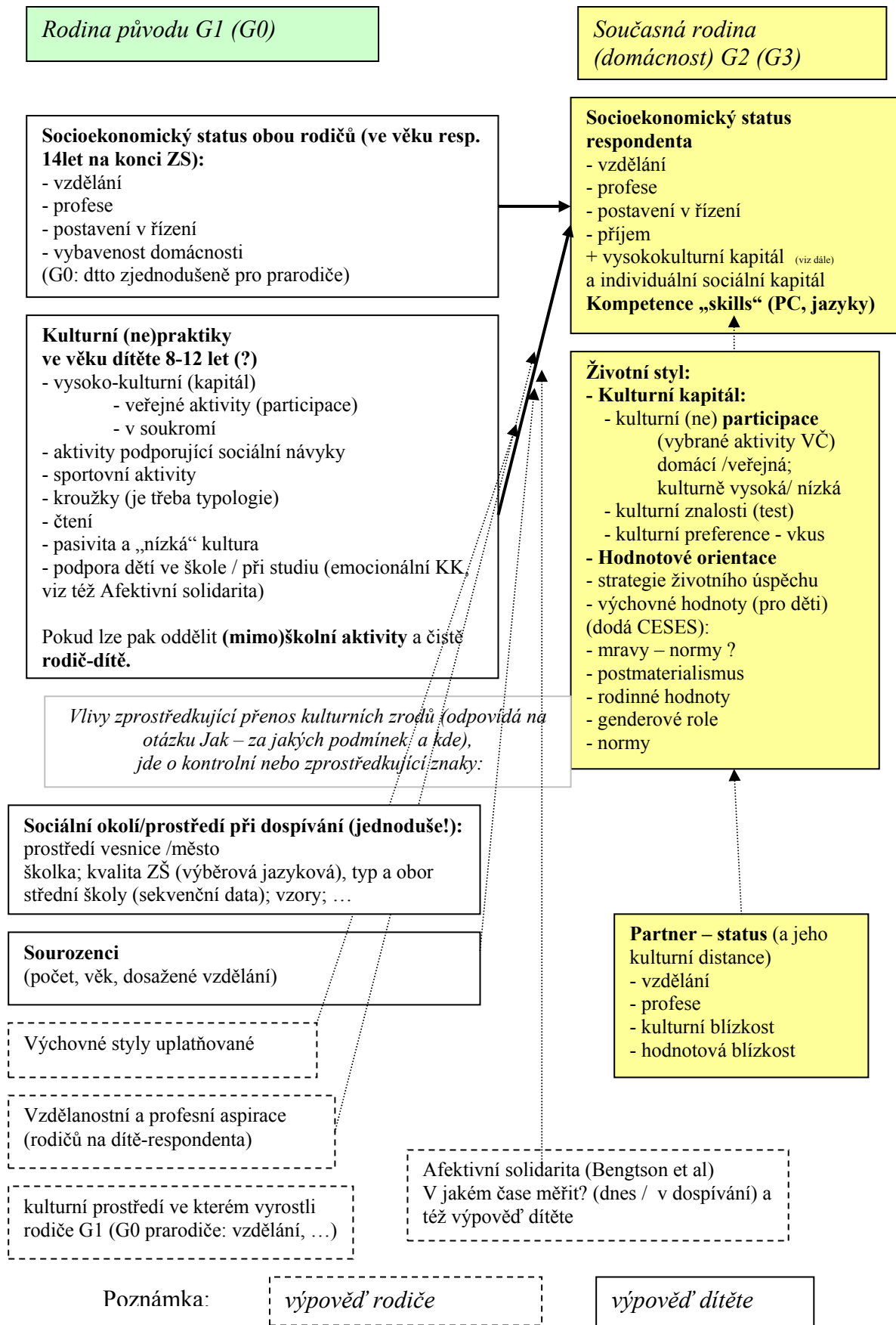

Schéma měření: dotazování respondenta G2 a rodiče G1.

	Retrospektiva – výchova respondent-a/ky G2	Současnost
G 1: rodiče G2	<p>SES orientační rodiny (t: G2 = 14 let): - vzdělání, profese, postavení v řízení (G0: vzdělání ?)</p> <p>Výchova v rodině + rodinné milieu Výchovné hodnoty (životní orientace pro děti; vč. vzdělanostních a profesních aspirací) Výchovné styly (tradiční/demokratické/liberální; náročnost vs. uvolněnost ...)</p>	<p>SES rodičů: - vzdělání, profese, postavení v řízení</p> <p>Životní styl: KK: participace - domácí /veřejná; kulturně vysoká/ nízká; kulturní znalosti (test); kulturní preference – vkus; kulturní kompetence (jazyky...) Hodnotové orientace (vč. výchovné hodnoty?)</p> <p>Vztahy mezi G2 a G1: Frekvence + kvalita vztahů Hodnocení naplnění výchovných záměrů Spokojenost s dítětem dnes</p>
G 2 *1974-1978	<p>„Kulturní zdroje“: aktivity rodičů s dětmi + volnočasové aktivity dětí - KK vysokokulturní (divadla, koncerty, galerie ...) - kroužky (sport/technika/kultura ...) - taneční - čtení v rodině, TV v rodině - pasivita a „nízká“ kultura (???) - podpora dětí při studiu (vnímané aspirace rodičů) - ? hodnocení výchovy/podpory rodičů?</p> <p>Sociální prostředí(t: G2=14 let): Bydliště: sídliště, vily, vesnice ... Typ a obor střední školy Sourozenci (počet, rok *, pohlaví, vzdělání)</p>	<p>SES respondent-a/ky nebo jeho/její rodiny: Vzdělání (u VŠ obor), profese, postavení v řízení, příjem + manžel/ka/ partner/ka (pokud má respondent/ka rodinu – rodinný stav, počet a pohlaví dětí)</p> <p>Životní styl: KK: participace - domácí /veřejná; kulturně vysoká/ nízká; kulturní znalosti (test); kulturní preference – vkus; kulturní kompetence (jazyky ...) Hodnotové orientace (vč. výchovné hodnoty?)</p> <p>Vztahy mezi G2 a G1: Frekvence a kvalita vztahů Vnímané uznání rodičů</p>

Generace G 2: 2008 - 30-34 let (cca 900 tis – *1974-1978; plnoletost 1992-1996; děti baby boomu – 1974-5 nejpočetnější ročníky vůbec)

Kulturní zdroje v rodině původu

Termín *kulturní zdroje*, spolu s ekonomickými a sociálními zdroji, zavedl J. Goldthorpe (1980) k vysvětlení odlišných preferencí, výhod/překážek spojených s určitou třídní pozicí a její mezigenerační reprodukci – zdroje, které rodiče mobilizují pro úspěch dětí (získání vzdělání). Vychází z podobného pojmu *kulturní kapitál* (P. Bourdieu), ale lze ho chápat širěji než Bourdieuho koncept vysokokulturního-kulturního kapitálu (včetně emočního a podpory kognitivních schopností). Koncept kulturních zdrojů odpovídá mikrosociologické teorii reprodukce nerovností (v rodině) teorie RAT, čistě makrosociální teorie by sledovala vliv strukturálních příležitostí (školní systém, pracovní trh atd.) na vzdělanostní mobilitu.

Návrh konceptualizace kulturních zdrojů:

- podporující **kognitivní schopnosti** (čtení, hry, ...)
- podporující **sociální kompetence** (kroužky, kde je interakce s ostatními dětmi, taneční)
- podporující **osvojování si prvků dominantní kultury** (vysokokulturní kapitál)
- **sportovní aktivity podporující sociální kompetence i fyzické schopnosti**
- podporující **kompetenční znalosti** (skills) (specifické kroužky, např. jazykové a přístup rodičů – vybavenost)
- **podpora dětí při školní přípravě** (emocionální KK, viz též Afektivní solidarita)

Při měření kulturní zdrojů a budování kauzálního modelu je třeba odlišit:

a) vliv **samotné rodiny - čistá interakce rodič–dítě**, (platí pro aktivity ve věku dítěte 0-cca12 let)

Zvážit je možno zařazení investice času a emocí ze strany rodičů (dovážení do „lepší“ školy v okresním městě, kroužků, ...)

Zvláštní dimenzi představuje kvalita **vztahu rodič – dítě**. Sledovat budeme, pokud to retrospektivně vůbec lze, nejen na to, „co rodiče s dětmi ne/dělali“ ale i na to, jaký byl jejich vzájemný vztah.

b) vliv **mimoškolní aktivity** (bez rodičů jako kroužky, zájmové organizace, kluby apod.),

c) „**sociální okolí**“ v době **dospívání** (mimo rodinu jako např. charakter komunity: město/venkov, kvalita školy...).

Důvodem kontroly vlivu prostředí je naše hlavní výzkumná otázka, která sleduje čistý vliv „vnitro-rodinných“ kulturních zdrojů. Nejjednodušeji a relativně reliabilně jde o charakter bydliště ve věku 14 let (město /venkov; sídliště/stará zástavba).

Aspirace rodičů a dětí

Aspirace definujeme jako *orientační cíle, které dítě chce dosáhnout v dospělosti* [Bengtson et al.2002]. Adolescenti mají aspirace v různých oblastech jako kariéra, manželství a rodinný život, zdraví, štěstí a příjem. Bengtsonův tým sledoval vzdělání a profesní pozici (budoucí kariéru).

Aspirace rodičů na své děti v době jejich dospívání

Aspirace definujeme jako široce pojaté životní orientace:

1. **vzdělání**, 2. **profese**, 3. **životní strategie/hodnotové orientace** (kariéra, rodina, „volný“ život)

- jaké byly aspirace rodičů na dítě, když dospívalo (retrospektivní výpověď rodiče)?

- podařilo se je naplnit? (výpověď rodiče)

- zpětná spokojenost s dítětem (s jeho životem)

- vztah rodič dítě (výpověď dítěte i rodiče): 1. ve věku 8-12 let (retrospektivně) 2. dnes

Vzdělanostní aspirace měřené retrospektivně lze v podstatě pouze pro vysokou školu [srov. Katrňák 2006 na datech PISA]. U aspirací je třeba rozlišit samotné aspirace (cíle) a očekávání [Devine 2004], opominuty by neměly být ani genderové specifika (u chlapců /dívek) spojené s očekávanou rolí.

Výchovné styly uplatňované rodiči

Sociální psychologie označuje výchovně vzdělávací interakce rodičů (intuitivní přístupy rodičů a spontánní interakce) pojmem *výchovné styly* [Řezáč 1998]. Jde o péči, učení a vedení (podněcování a usměrňování). Při výchově dětí v rodině bývají nejčastěji rozlišovány následující dimenze stylu:

náročnost - nenáročnost v přístupu,

direktivnost – nedirektivnost

tvořivost - netvořivost (rigidita) přístupů

citová zainteresovanost - citový chlad

Vybrány jsou ty, které považujeme pro kulturní transmisi statusu za důležité. Další dimenze tvoří: vnitřní motivovanost - vnější motivovanost dítěte, stimulace - nonstimulace (nedostatečná stimulace), adekvátní očekávání - neadekvátní očekávání (nepřiměřené).

Vzhledem k tomu, že výchovné styly jsou jen kontextovou proměnnou byla navržena jednoduchá baterie otázek:

Když si vzpomenete na své dětství, jak moc se na Vaši rodinu hodí následující charakteristiky?

- a) Rodiče dbali na to, abych měl/a dobrý prospěch ve škole.
- b) O rozhodnutích rodičů se nediskutovalo, muselo se poslouchat
- c) Když po mně rodiče něco chtěli, vysvětlili mi proč
- d) Rodiče si se mnou hodně povídali
- e) Rodiče na mě kladli velké nároky
- f) Rodičům bylo jedno, co dělám
- g) Rodiče si našli čas na hru a vymyšlení nových zajímavých věcí
- h) Rodiče se mi snažili porozumět
- i) Rodiče používali při mé výchově fyzické tresty.
- j) Rodiče velmi dbali na dodržování pořádku
- k) Rodiče mě podporovali za každé situace
- l) Rodiče chtěli vědět, jak, kde a s kým trávím svůj volný čas
- m) Rodiče mě nechávali plánovat si věci podle svého
- n) Často jsem musel/a pomáhat v domácnosti

Obecně lze hovořit o **strategiích výchovy**, kam krom **výchovných stylů lze zařadit** taktéž **hodnoty – strategie dosahování úspěchu.**

Na způsob výchovy dětí rodiči se budeme ptát zpětně: jako vnímání ze strany dětí (jaký byl přístup vašich rodičů ...) a hlavně rodičů samotných (jaký přístup jste uplatňovali...).

Poznámky k metodologii měření

- je třeba v maximální míře vyvinout kvalitní **latentní konstrukty**, aby bylo možno data analyzovat pomocí strukturního modelu

- dotazovat události, aby bylo možno případně analyzovat **sekvence** (i mezigenerační) příklad: školka (0/1) - normální ZŠ (0/1) - jazyková ZŠ (0/1) - mimoškolní kroužky (0/1) – střední škola/učiliště a její obor (a/b/c) - pomaturitní studium (0/1) - vysoká škola (0/1). Tak by bylo možno identifikovat několik nejčastějších sekvencí a ty analyzovat jako nezávislé proměnné vysvětlující současný status. Jde o dynamický model vysvětlující vliv události (viz

přístup navržený Abbottem, Savagem). Doplnit lze o delší mezigenerační sekvenci babička VŠ (0/1) - matka VŠ (0/1), atd.

Reference

- Katrňák, T. 2006. „Faktory podmiňující vzdělanostní aspirace žáků devátých tříd základních škol v české republice“. Pp. 173–193 in P. Matějů, J. Straková (eds.). *(Ne)rovné šance na vzdělání. Vzdělanostní nerovnosti v České republice*. Praha: Academia.
- Devine, F. 2004. *Class practices: how parents help their children get good jobs*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Bengtson, V. L., T. J. Biblarz, R. E. L. Roberts. 2002. *How families still matter: a longitudinal study of youth in two generations*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Řezáč, J. 1998. *Sociální psychologie*. Brno: Pajdo. 1998